

גבולות הארץ המובטחת

ארבעת הגבולות: מדבר, הר, נהר וים

בדבריו ליהושע פורס ה' את מפת הארץ המובטחת לגבולותיה:

- ג. כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כִּף רִגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נִתְּתִיו כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל מֹשֶׁה.
ד. מִהַמְּדָבָר וְהַלְבָּנוֹן הַזֶּה וְעַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל נָהָר פְּרַת כָּל אֶרֶץ הַחֲתִים וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מְבֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְבֻלְכֶם.

בפרשת מסעי שורטטו הגבולות המדויקים, אלו שבני ישראל מורשים בפועל בספר יהושע. אך כבר לאברהם הובטחו גבולות בציוני דרך רחבים יותר: מְנַהֵר מִצְרַיִם עַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל נָהָר פְּרַת, וכך נזכרים הגבולות ברוב המקומות - בתיאור כללי ולא בירידה לפרטים. אפילו כאן, למרות שלאורך הספר יוזכרו רק הגבולות הנוגעים לכיבוש, ה' חוזר באזני יהושע על התמוה הרחבה. הוא עושה זאת באותה לשון שנאמרה למשה בערבות מואב, בשינויים קלים.

יהושע א, ה	דברים יא, כד
כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כִּף רִגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נִתְּתִיו	כָּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כִּף רִגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה
כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל מֹשֶׁה	
מִהַמְּדָבָר וְהַלְבָּנוֹן הַזֶּה	מִן הַמְּדָבָר וְהַלְבָּנוֹן
וְעַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל נָהָר פְּרַת	מִן הַנֶּהָר נָהָר פְּרַת
כָּל אֶרֶץ הַחֲתִים	
וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מְבֹא הַשָּׁמֶשׁ	וְעַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן
יִהְיֶה גְבֻלְכֶם	יִהְיֶה גְבֻלְכֶם

להתהלך - יהושע

ארבעה פרטים נזכרו בפסוק: המדבר, הלבנון, נהר פרת והים הגדול. לכשנתבונן נמצא שאלו תוחמים בקווים גסים את ארבע פאות הארץ. המדבר הוא הגבול הדרומי, כנגדו בצפון מתנשאים הרי הלבנון, ומצד מזרח ומערב אנו מוצאים את נהר פרת מזה ואת הים הגדול מזה. אלו קווים גסים, משום שהמדבר נמשך קצת גם לגבול המזרחי, ונהר פרת נמשך מעט צפונה, אך כאמור עניינו של הפסוק הוא בתמונה מלמעלה ולא בירידה לפרטים.

קודם שנעבור לגבולות, נזכיר כלל גדול: הגבול לעולם נסמך על סיבות טבעיות הניכרות בפני השטח, ובמקרה כאן - הר, מצוק, מדבר וכדו'. הוא אף פעם אינו קו ישר החותך את המפה בהתעלם מתבנית הארץ. כמובן, אין זו סתירה לכך שיש לכל גבול משמעות פנימית. הים מבטא עניין מסוים והמדבר עניין אחר וכן הלאה, ובכל מקום יש להבין מדוע טבע גבולה של ארץ ישראל עוצב על ידי הבורא באופן זה ולא באופן אחר. בהקשר הזה ראוייה לציון העובדה שהקב"ה הניח סביב הארץ גבולות ממינים שונים, אין הרים או נהרות המקיפים את כולה, אלא מכל צד יש דבר אחר לגמרי: מדבר, הר, נהר וים. וכפי שיבואר בהמשך, יש לכך משמעות.

כעת נעבור על הגבולות האמורים בפסוק ונבאר אותם בקצרה.

מהמדבר

הגבול הראשון - מִהַמְדָּבָר. זהו גבולה הדרומי של ארץ ישראל, אם כי הוא ממשיך מעט גם אל גבולה המזרחי. יצוין כי אי אפשר לשים את האצבע היכן בדיוק מתחיל מדבר ומפסיק מקום היישוב. בניגוד לים, למשל, שבו קיים קו ברור בין היבשה למים. המעבר ממקום החיים למקום המוות הוא הדרגתי. יש לכך השלכה מעשית, חלקים מסוימים במדבר נמצאים בתוך גבולות הארץ ושייכים לשבטים הדרומיים. בעבר הירדן מקבל ראובן את האזור הדרומי ביותר, וארץ ירושתו מדברית היא עד יריחו, ובפנים הארץ שבט יהודה מקבל חלקים מהנגב. כמובן שאנחנו צריכים לבאר מתי המדבר נכלל בגבולות הארץ ומתי לא, ומהו העיקרון הקובע. נעסוק בכך אי"ה בהמשך הספר, כשנגיע לסוגיות הגבול הדרומי.

והלבנון

הגבול השני - וְהַלְבָּנוֹן הַזֶּה. הכוונה לרכס הרים בצידה הצפוני של ארץ. זהו גבול ייחודי מכמה בחינות. ראשית, הפסוק אינו אומר 'מהמדבר עד הלבנון' כפי שהוא אומר [לפחות בפרשת עקב] 'מן הנהר ועד הים'. שנית, הפסוק כאן ביהושע מוסיף הוראת נוכח - הַזֶּה,

מה שלא מצינו בשום גבול אחר. והדבר מתמיה שכן הלבנון הוא הרחק בצפון והוא לא עמד מול יהושע הניצב בערבות מואב.

מדיוקים אלו יש להסיק כי אמנם בדרך כלל 'הלבנון' הוא שם פרטי להרים מסוימים בצפון, אך כאן (ובמקומות נוספים) הוא מופיע כשם הכולל גם את הרי הגלעד, הנמשכים לאורך כל עבר הירדן המזרחי, מן הלבנון שבצפון ועד לערבות יריחו שמדרומם מתחיל מדבר מואב.

אם כן, כשהפסוק מדבר על הלבנון הוא עוסק בהרים שהקצה שלהם נמצא לפני יהושע. לכן נאמר: 'הלבנון הזה'. מסיבה דומה לא נאמר 'מהמדבר ועד הלבנון' אלא 'מהמדבר והלבנון'. במובן מסוים הלבנון כלול בתוך גבול הארץ, שכן הרי הגלעד והבשן, הכלולים כאן תחת השם 'הלבנון', הם ודאי חלק ממנה.

[יש עימנו עוד הרחבה גדולה בעניין הלבנון ומשמעותו, ומשום אורכה נקדיש לה את מאמרנו הבא].

ועד הנהר הגדול נהר פרת

הגבול השלישי - וְעַד הַנְּהַר הַגָּדוֹל נְהַר פָּרָת. כאמור זהו הגבול המזרחי. מפליאה העובדה כי בפרשת מסעי אמנם לא נזכר נהר פרת, אך למרות זאת, הגבולות הנזכרים שם בגבול המזרחי גם הם נהרות: נהר הירדן ומצטרפים אליו הכינרת וים המלח. נראה כי יש כאן עניין עקרוני הקושר את המזרח לנהר, בהנגדה לצד המערבי שהוא הים. כלומר יש עניין עקרוני לפיו ארץ ישראל מונחת בין שני סוגים מים: נהרות מן המזרח וים מן המערב.

הים והנהר מופיעים בניגוד שבין פרק א לפרק ב בפרשת בראשית. בפרק א נקווים המים לים, ואילו בפרק ב יש תיאור רחב של ארבעת הנהרות היוצאים מעדן [וביניהם הפרת]. הים הוא ביטוי למים שאין להם סוף. אלו מים שאינם מאפשרים חיים. האדם העומד מול הים חש באפסותו אל מול נוראות בריאת ה' ונכנע לפניו. הנהרות לעומת זאת הם מים חיים, היוצאים מעדן ומשקים את הגן. אלו מים של השפעת שפע. בהקשר לכאן חשוב לזכור כי נהרות גן עדן יוצאים ממזרח, שהרי ה' נטע 'גן בעדן מקדם'.

אם כן, הקב"ה הניח את עם ישראל במתח שבין שני הקטבים. בצד מזרח שלהם שופעים נהרות, בגבולות המצומצמים: הירדן, היבוק, ארנון, זרד ועוד; ובגבולות הרחבים: נהר פרת². ואילו בצידם המערבי ניצב הים הגדול מטיל המורא, שהוא "מבוא השמש" - מעין "סוף העולם". באופן הזה הם עומדים בין השפע מחד, שביחס אליו הם

1 הארכנו בכך במאמרנו לפרשת בראשית, כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה.

2 יש לנו במזרח את הים הקדמוני, ים המלח, שהוא ים של מוות, אך גם הוא במקורו היה מקור חיים,

נקראים להצטרף כשותפים אל הברכה, לבין הגבול והחד של הים הגדול, המזכיר להם את תנועת הכניעה.

אגב, נעיר כי גם בגבול המתוח בין דרום לצפון כולל מתח דומה. מהצד האחד נמצא המדבר, שהוא מקום מוות, ומנגד נמצא הלבנון שהוא מקום שפע של נהרות, ומשתקף משם נוף של צמיחה לכיוונה של ארץ ישראל³.

נהר פרת - השליטה על הדרך

ועדיין יש לעיין, באיזה מובן נהר פרת מהווה את גבולנו המזרחי. הרי יש שטחים עצומים בין ארץ ישראל לנהר פרת, הגדולים בהיקפם מכל ארצנו. הנהר הזה זורם מאיזור טורקיה ועד למפרץ הפרסי דרך אשור ובבל, ובדרכו מהצפון לדרום הוא משרטט קו מזרחי פחות או יותר. אך קו זה נמצא הרחק מאד מגבולות הארץ, יהושע לא הגיע לשם ולא ברור אם בכלל היה זמן שארץ ישראל השתרעה עד לגדות הנהר הזה.

בנוסף, לא מצינו שהובטח לישראל שייכבשו בעתיד את העמים הגרים שם. מתוך עשר הארצות שהובטחו לאברהם, אנו מכירים את ז' עממין שאותם כבשנו, ולצידם יש את קיני, קניזי וקדמוני אשר לדעת כמה דעות בחז"ל ובראשונים הם אדום, מואב ועמון. מי הם, אם כן, אותם עמים שמתגוררים בין ארץ ישראל לנהר פרת ומדוע לא הובטחו לאברהם. גם לא נראה שיש עניין רב באותם איזורים, שכן אלו הם שטחים מדבריים בעיקרם.

אמנם צריך לדעת שהגבול של נהר פרת אינו משקף גבול למגורים אלא שליטה על דרך. ארץ ישראל הרי נמצאת בין שני מוקדים, בין שתי אימפריות. אשור ובבל מחד, ומצרים מאידך. משמעות הדבר היא שאנו יושבים על הדרכים המובילות בין שתי המעצמות הגדולות. השליטה על הדרכים מקנה עוצמה. לכל כוח אזורי יש עניין רב לחיות בשלום עם מי ששולט על המעברים, וכמובן שהוא גם יכול לגבות מכס מהסוחרים העוברים בדרך.

על פי זה תבואר פרשה בדברי הימים. שם נאמר על ראובן: וְלִמְזַרְח יֵשֵׁב עַד לְבֹא מִדְּבָרָה לְמֹן הַנֶּהָר פָּרַת כִּי מִקְנֵיהֶם רָבוּ בְּאֶרֶץ גִּלְעָד. וּבִימֵי שָׁאוּל עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם הַהִגְרָאִים וַיִּפְּלוּ בִּידֵם וַיֵּשְׁבוּ בְּאֶהְלֵיהֶם עַל כָּל פְּנֵי מִזְרַח לְגִלְעָד. מדויק בפסוק שהם לא

ורק בשל הפיכת סדום הפך למלוח. ולעתיד לבוא הוא עתיד לחזור לחיותו עם נביעת המים החיים מן המקדש, כמו שהתנבאו יחזקאל וזכריה.

3 עם זאת גם הרי הלבנון אינם מקום חיים של ממש. מרוב שפע, אי אפשר לחיות בהם. הם מכוסים ביערות וחיות טרף מתהלכות בהם - 'ממעונות אריות מהררי נמרים'.

הגיעו לנהר פרת עצמו, אלא הם ישבו 'עד לבוא מדברה למן נהר פרת', פירוש, עד הדרך המובילה אל המדבר הגדול והעצום אשר בסופו נהר פרת. המדבר איננו מקום מגורים. אי אפשר לשבת בו. אך שבט ראובן התרבו בארץ הגלעד עד שהשתלטו על דרך המבוא למדבר, ובכך למעשה כבשו את המעבר החשוב מארצות הנהר אל מצרים. מי שישבו שם קודם לכן לא היו עמים נכבדים, אלא הגראים, בני הגר, מעין שבטים בדואים שהיו מסתובבים במדבר.⁴

זהו אפוא המכוון בכתוב כאן 'עד הנהר הגדול נהר פרת'. הכוונה היא שבני ישראל ישלטו על הדרכים והמעברים. כאשר תחום שלטון משתרע על הדרכים החשובות, נכון הוא לומר כי גבולו מגיע עד לקצה הדרך, ובמקרה שלנו - עד נהר פרת.⁵

ועד הים הגדול מבוא השמש

הגבול הרביעי - וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ. ציין הכתוב כי הגבול המערבי הוא 'מבוא השמש', ובלשונה של פרשת עקב: 'הים האחרון'. כאמור, זהו מעין סוף העולם. כמעט לא היה יישוב של ממש מן הצד המערבי של ארץ ישראל, ולאורך תולדות עם ישראל המפורשים בתורה, הם אף פעם אינם מתעסקים עם עמי המערב.⁶

בנוגע לגבול זה נעיר כי הביטוי 'הגדול' האמור כאן ביחס לים, בדומה לביטוי 'הגדול' המוסב על נהר פרת. בכך רומז הכתוב למשוואת שני סוגי המים שהזכרנו לעיל, נהר גדול ממזרח וים גדול ממערב.

עוד יש לציין כי הביטוי **מבוא השמש** ייחודי. בדרך כלל אין הים נקרא כך. בפסוק המקביל בפרשת עקב שמו הוא 'הים האחרון'. נראה כי ביטוי זה רומז לכתוב בהמשך הפרק, ביחס לבני גד ובני ראובן: וְשָׁבְתָם לְאֶרֶץ יִרְשָׁתְכֶם... בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ. בכך נקשר תחילת הפרק עם סיומו. כפי שנרחיב בהמשך בסיכום הפרק, מבנהו של הפרק הוא כיאסטי, ודברי יהושע לבני גד ובני ראובן שבסופו עומדים כנגד נאום ה' ליהושע שבתחילתו. הביטויים 'מזרח שמש' ו'מבוא השמש' הפותחים ומסיימים את הפרק, הם רמז נאה לחיבור זה.

- 4 על השליטה בדרך, בדגש על משמעות ישיבתם של שבטי עבר הירדן בגלעד, הארכנו במאמרנו **ארץ הגלעד** לפרשת מטות.
- 5 כך גם כאשר כתוב שהגבול מגיע 'מנהר מצרים' [עד נהר פרת]. אין הכוונה שבני ישראל ישבו על גדות הנילוס - הרחוק מרחק עצום מארץ ישראל, כשמדבר אדיר ממדים משתרע ביניהם - אלא שהם ישלטו בדרכים העוברות בין נהר מצרים לנהר פרת.
- 6 דבר זה יקרה רק בימי בית שני, בהתמודדות עם היוונים והרומאים.

כל ארץ החיתים

לסיום נזכיר ציון נוסף שנמצא כאן בפסוק והוא: כל אֶרֶץ הַחִתִּים. בפשטות זהו אינו גבול אלא הגדרת הארץ עצמה המוקפת בכל הגבולות. אם כי צריך עיון מדוע דווקא כאן נקראה הארץ בשם 'ארץ החיתים'. מצינו שהארץ כולה נקראת על שם הכנעני או האמורי, אך בשום מקום היא לא נקראת דווקא על שם בני חת. לא למותר לציין שחלק זה בפסוק נמצא רק כאן ביהושע. במקבילה בפרשת עקב נאמרו רק הגבולות מסביב ולא הוזכרה הארץ עצמה בשום שם. וה' יאיר עינינו.

פרויקט כתיבת שיעורי הנביאים
בהשתדלות ידידנו היקר, צורבא מרבנן

הרה"ח ר' **יואל לפקוביץ** שליט"א

רב פעלים לתורה ולתעודה
מעמודי התווך ומיוזמיה של החבורה
המתכנסת מדי שבוע ללימוד נ"ך

זכות התורה תעמוד לו ולכל בני ביתו
לאורך ימים ושנות חיים
ויזכה לראות בנים ובני בנים
עוסקים בתורה ובמצוות

לתגובות הערות,
ולהצטרפות לרשימת תפוצה לקבלת העלון
ומאמרים שבועיים:
shiurimholzman@gmail.com
052-761-5923

נערך על ידי: הרב דב קינרייך
עיצוב ועימוד: ארי' יארמיש